

JANNAT OBRAZINING FALSAFIY TALQINI VA IJTIMOY TANQID: ERKIN A'ZAM IJODI MISOLIDA

Qambaraliyeva Durdona

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
Filologiya fakulteti 4-bosqich talabasi
e-mail: durdonaqambaraliyeva14@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Erkin A'zamning “Jannat o‘zi qaydadir yoxud Jiydalidan chiqqan Jo‘raqul” dramasi badiiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Asarda “jannat” tushunchasining ramziy mohiyati, qahramon ruhiyati, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyat hamda zamonaviy insonning ma’naviy izlanishlari yoritiladi. Tadqiqot davomida dramatik konflikt, ijtimoiy tanqid va psixologizm masalalari ilmiy asosda tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Erkin A’zam, dramaturgiya, jannat timsoli, ijtimoiy konflikt, psixologizm, zamonaviy inson, ma’naviyat, ramziylik.

O‘zbek adabiyotida inson ruhiyati va jamiyat muammolarini badiiy talqin etish masalasi muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, zamonaviy dramaturgiyada shaxsning ichki dunyosi, uning ijtimoiy muhit bilan ziddiyati chuqur psixologik yondashuv asosida ochib berilmoqda. Erkin A’zam ijodi ana shu jihati bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Uning “Jannat o‘zi qaydadir yoxud Jiydalidan chiqqan Jo‘raqul” dramasi zamonaviy inson tafakkuri, orzu-umidlari va real hayot o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni aks ettiruvchi muhim badiiy asarlardan biridir.

Fitrat “Adabiyot qoidalari”da adabiy turlarni uch guruhga bo‘lib, dramani “tomosha” deb ataydi. “Agar voqeadagi yo xayoldagi bir ishni, bir voqeani tasvir etishi yo‘li bilan yurg‘onda tasvirlar shoirning, yozuvchining tilidan emas, shul voqeaga aralashqon kishilar tilidan tasvir etilsa, tomosha ataladi. Bir voqeani shunga aralashqon kishilarning so‘zlari, harakatlari bilan amalda tasvir etib, tamsil, ya’ni sahnada xuddi o‘zi kabi ko‘rsatish tilagi bilan yozilgan asarlarga tomosha asarlari deyiladi ¹”

"Erkin A'zam qaysi janrda ijod qilmasin, o'ziga xos uslub va kinoyaviy ifoda bilan ajralib turadi²". Erkin A'zamning “Jannat o‘zi qaydadir yoxud Jiydalidan chiqqan Jo‘raqul” dramadasida “jannat” tushunchasi an’anaviy diniy tasavvurdan farqli ravishda falsafiy va ramziy mazmunda talqin qilinadi. Asar qahramoni Jo‘raqul uchun jannat — bu tashqi makon emas, balki insonning ichki osoyishtaligi, baxt va ma’naviy qoniqish holatidir. Shu jihatdan dramaturg jannatni izlash jarayonini insonning o‘zligini anglash yo‘li sifatida ko‘rsatadi. Biroq bu izlanishlar jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, ma’naviy inqiroz va manfaatparastlik bilan to‘qnash keladi.

¹ Abdurauf Fitrat. Adabiyot qoidalari. – Toshkent, 1926. – 20-b.

² Shofiyev O. “Erkin Azam’in edebī kīshilīgi ūzerine”. – 2023

Jo‘raqul obrazi dramatik konflikt markazida turadi. U oddiy inson bo‘lsa-da, ichki kechinmalari murakkab va ziddiyatlidir. Qahramonning orzu va haqiqat o‘rtasida sarson bo‘lishi, jamiyatga moslasha olmasligi uning ruhiy iztiroblarini kuchaytiradi. Bu esa shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatni yuzaga keltiradi. Asarda aynan shu ziddiyat dramatik kuchlanishni ta‘minlab, voqealar rivojiga turtki beradi.

Erkin A‘zam dramaturgiyasining muhim xususiyatlaridan biri — bu psixologizm va realizm uyg‘unligidir. Yozuvchi qahramonlarni ideal holatda emas, balki hayotiy ziddiyatlar ichida tasvirlaydi. Jo‘raqul obrazi ham o‘z davrining tipik vakili sifatida namoyon bo‘lib, unda zamonaviy insonning ruhiy beqarorligi, ma‘naviy izlanishlari va ijtimoiy muhit ta‘siri mujassamdir.

Dramada ijtimoiy tanqid muhim o‘rin tutadi. Muallif jamiyatdagi ma‘naviy qadriyatlarning yemirilishi, moddiy manfaatlarining ustuvorlik kasb etishi kabi muammolarni badiiy vositalar orqali ochib beradi. Bu jarayon kinoya va ramziylik orqali ifodalangan bo‘lib, o‘quvchini chuqur mushohadaga undaydi. Ayniqsa, “jannat” timsoli orqali ideal va real hayot o‘rtasidagi tafovut ochib berilishi asarning falsafiy qatlamini kuchaytiradi.

Shuningdek, asarda zamonaviy insonning yangi muhit izlash, boshqa hayot tarziga intilish jarayoni ham aks etadi. Bu esa global jarayonlar fonida milliy qadriyatlarning o‘zgarishi, insonning o‘z ildizlaridan uzoqlashuvi kabi muammolar bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Natijada dramaturg inson baxtining tashqi omillarga emas, balki uning ichki dunyosiga bog‘liq ekanini ilgari suradi.

Xulosa qilib aytganda, “Jannat o‘zi qaydadir yoxud Jiydalidan chiqqan Jo‘raqul” dramasi insonning ma‘naviy izlanishlari va jamiyat bilan munosabatlarini yorituvchi chuqur falsafiy asardir. Unda jannat timsoli orqali inson baxtining mohiyati qayta talqin qilinib, uning ichki ruhiy holatiga bog‘liqligi asoslab beriladi. Asar zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasida psixologik va ijtimoiy muammolarni badiiy ifodalashning yorqin namunasi bo‘lib, bugungi kun o‘quvchisi uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erkin A'zam. Jannat o‘zi qaydadir (hikoya, qissa va dramalar to‘plami). — Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2007.
2. Abdurauf Fitrat. Adabiyot qoidalari. – Toshkent, 1926. – 20-b.
3. Shofiyev O. “Erkin Azam’ın edebî kişiliği üzerine”. – 2023